

De Plooierijen in Gelderland na 1702

Vak: Onderzoeksseminar III, Politieke oproeren in de Gouden Eeuw

Docent: Guido de Bruin

Opdracht: bachelorscriptie

Student: Tamara van der Wind

Studentnummer: 3547841

Datum: 26 augustus 2011

Aantal woorden: 9.786

Inhoudsopgave

Inleiding	2
H. 1 De constellatie in Gelderland in 1702	3
§1.1 Ambtelijk bestel van de Republiek	3
§1.2 Bestuur van het gewest Gelderland	5
H. 2 De oproeren in Nijmegen	7
§2.1 Groepen en motieven	10
§2.2 Ondergang van de Nieuwe Plooi	13
§2.3 Deelconclusies	16
H. 3 De oproeren in Arnhem	18
§3.1 Groepen en motieven	20
§3.2 Ondergang van de Nieuwe Plooi	22
§3.3 Deelconclusies	26
Conclusie	28
Literatuurlijst	30

Inleiding

Deze scriptie gaat over de Plooierijen in Gelderland na 1702. Met de term Plooierijen wordt bedoeld op de machtstrijd tussen twee regentengroepen in Gelderland, de Oude en de Nieuwe Plooi, die uitbrak na de dood van koning en stadhouder Willem III van Oranje.¹ Al eeuwen wordt gedebatteerd over de vraag of de Plooierijen gezien moeten worden als een machts-/belangenstrijd tussen regenten onderling of als een strijd tussen de oude en nieuwe regenten en de burgerij, die meer politieke invloed wilde en allerlei hervormingen beoogde.² De Gelderse burgerij dient hier gezien te worden als een autonome kracht en niet als een marionet in aristocratische handen, zoals de historicus D.J. Roorda de burgerij uit de gewesten Holland en Zeeland in die tijd bestempelt.³

Wat ik ga onderzoeken is de verhouding tussen intern aristocratische en aristocratische en democratische strijd. Gelderland bestond in 1702 uit drie kwartieren, te weten Nijmegen, Veluwe (Arnhem) en Zutphen.⁴ Ik wilde in eerste instantie alle drie de kwartieren analyseren, maar door ruimtegebrek heb ik mij toegelegd op twee daarvan, namelijk Nijmegen en Arnhem. Welke strijd stond in deze steden voorop? Om deze vraag te beantwoorden heb ik een literatuuronderzoek verricht: in het geval van Nijmegen heb ik een studie uit 1874 vergeleken met een studie uit 2008; in het geval van Arnhem heb ik twee studies uit 1908 en 2009 naast elkaar gelegd. Ook heb ik de visie van een sterk door het marxisme beïnvloede auteur in mijn onderzoek betrokken, naar wiens werk ik uiteraard zeer kritisch naar heb gekeken. Het is interessant om te onderzoeken welke invloed tijdgeest en ideologie hebben (gehad) op de manier waarop de Plooierijen – en geschiedenis in het algemeen – worden gezien.

Ik ga mijn hoofdvraag beantwoorden aan de hand van deelvragen. De eerste deelvraag is: hoe was de constellatie in Gelderland in 1702? De tweede deelvraag is: welke oproeren deden zich voor in Nijmegen? En de derde deelvraag is: welke oproeren deden zich voor in Arnhem? Binnen de laatste twee deelvragen onderscheid ik ook de verschillende groepen en hun motieven, beschrijf ik het einde van de strijd en geef ik de conclusies van de door mij bestudeerde auteurs weer. Ik eindig tot slot met mijn eigen conclusie.

---

¹ P.W. van Wissing, 'Stad op drift: politiek tussen 1700 en 1815', in: *Geschiedenis van Arnhem. Deel II: Arnhem van 1700 tot 1900* (Utrecht 2009), 59.

² J.H.J. Geurts, "Een geweldige opschudding." De Plooierijen te Nijmegen (1702-1705): revolutie of restauratie?', in: *Jaarboek Numaga 45* (2008), 33-34.

³ D.J. Roorda, *Partij en factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen 1961), 252-253.

⁴ A.J.C.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhouderlijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Den Haag 1990), 24.

1. De constellatie in Gelderland in 1702

In 1672 viel de Franse koning Lodewijk XIV de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden binnen en brak er een gevaarlijke periode aan voor Gelderland, aangezien de drie oostelijke gewesten (Gelderland, Overijssel en Utrecht) volgens de historicus A. Brants razendsnel door de vijand werden veroverd. Toch slaagde Lodewijk er niet in om de hele Republiek in te nemen. Brants stelt dat dit te danken is ‘aan de moed en het beleid van prins Willem van Nassau-Oranje’, het hoofd van de nationale krijgsmacht. In 1674 verlieten de Fransen de drie oostelijke gewesten.⁵ De historicus J.H.J. Geurts beschrijft hoe de vier overige gewesten, te weten Holland, Zeeland, Friesland en Groningen, geschokt waren door de snelheid waarmee de oostelijke gewesten zich gewonnen hadden gegeven. Voor straf legden zij hen de status van generaliteitsgewest op, wat inhield dat de drie oostelijke gewesten beschouwd werden als ‘veroverd gebied zonder inspraak’.⁶ Brants schrijft dat het besluit ‘evenmin te billijken als te rechtvaardigen was’ omdat het enerzijds onredelijk was om een heel gewest te straffen voor het wanbeleid van hun regenten, maar anderzijds mocht er in het vervolg wel ‘meer ijver voor de algemeene zaak en meer vaderlandsliefde tevens’ verwacht worden.⁷ Door inmenging van stadhouder Willem III, prins van Oranje, werden de drie oostelijk provincies uiteindelijk toch toegelaten tot de Republiek maar wel onder bepaalde voorwaarden: zo werd aan de prins in 1675 het Regeringsreglement aangeboden, waarin stond dat hij gemachtigd was om de regering te benoemen. Op deze manier werden ‘de zo laffe’ regenten buitenspel gezet, aldus Geurts.⁸ In andere Hollandse steden was in 1581 door Willem van Oranje al einde gemaakt aan het recht van gemeenslieden om raadsleden te nomineren. Dit ‘om zijn politieke greep op de stedelijke magistratuur tijdens de Opstand te versterken,’ aldus de historicus P.W. van Wissing.⁹

§ 1.1 Ambtelijk bestel van de Republiek

Na deze beschrijving van de politieke situatie in de Republiek rond 1702 zal ik nu het ambtelijk bestel schetsen aan de hand van de studie van de historicus A.C.J.M. Gabriëls, *De heren als dienaren en de dienaar als heer*:

---

⁵ A. Brants, *Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche plooierijen* (Leiden, 1874) 6.

⁶ J.H.J. Geurts, “Een geweldige opschudding.” *De Plooierijen te Nijmegen (1702-1705): revolutie of restauratie?*, in: *Jaarboek Numaga 45* (2008) 36.

⁷ Brants, *Bijdrage Geldersche plooierijen*, 7.

⁸ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 4.

⁹ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 59.

[...] Na de Opstand in 1581 zwoeren de gewesten de oude landsheer af [...] De Nederlanden veranderden hierdoor in een republiek én statenbond. De macht werd door de vertegenwoordigers van de standen, de Staten van de afzonderlijke gewesten, aan zich getrokken, waardoor de soevereiniteit binnen de Republiek bij de Statenvergaderingen van de in het bondgenootschap verenigde provincies kwam te liggen. De Opstand was in belangrijke mate een strijd geweest voor het behoud van de middeleeuwse privileges en gewoonten en tegen het vorstelijk centralisatiestreven (...) De geestelijkheid [...] verloor haar plaats in de provinciale Statenvergaderingen, waardoor deze nog slechts uit twee standen bestonden: de adel en het stedelijk patriciaat. De eerste als vertegenwoordiger van het platteland, de tweede als vertegenwoordiger van de steden. De basiscolleges voor de adel waren in de meeste gewesten de ridderschappen (...) De stadsbesturen [...] vormden de basiscolleges voor het stedelijk patriciaat.¹⁰

Belangrijk om te vermelden is dat er toegangseisen bestonden voor de basiscolleges. Zo moest men aan een minimum leeftijd voldoen en onder meer rijk, wijs en gereformeerd zijn. Gabriëls stelt dat de basiscolleges steeds meer ‘een gesloten karakter’ aannamen: “Alleen de leden van de ridderschappen en de stadsraden hadden deel aan de regeringsmacht. Zij waren de regenten, letterlijk: de regeerders.”¹¹

De ridders en patriciërs waren niet alleen lokaal actief: zij namen ook zitting in de regeringscolleges van gewest en generaliteit, die om verwarring te voorkomen dor Gabriëls buitencommissies worden genoemd.

Het was altijd een bediening in een collegiaal bestuurde instelling op bovenlokaal niveau. Op provinciaal niveau bestonden de regeringscolleges uit vertegenwoordigers van de samengestelde delen van het gewest. Op generaliteitsniveau waren zij samengesteld uit gecommiteerden uit de provincies, die op hun beurt weer afkomstig waren uit verschillende basiscolleges binnen die gewesten.¹²

Echter, zo schrijft Gabriëls, ‘in geen enkel gewest was het toegestaan meer dan een buitencommissie tegelijk uit te oefenen. Wel was deze betrekking verenigbaar met regentenambten op lokaal niveau.’¹³

---

¹⁰ Gabriëls, *De heren als dienaren*, 13-14.

¹¹ *Ibidem*, 14-15.

¹² *Ibidem*, 35.

¹³ *Idem*.

De Staten hadden permanente colleges van gedeputeerden ingesteld – de Gedeputeerde Staten – en hen met het dagelijks bestuur belast, behalve in Gelderland: daar bleef het Hof naast het uitvoeren van justitiële taken ook algemene bestuurszaken behartigen. De tweede buitencommissie was de Provinciale Rekenkamer.¹⁴

Over organisaties op generaliteitsniveau schrijft Gabriëls het volgende:

Na het wegvallen van de landsheer was de Unie van Utrecht de enige band die de Provincies nog bijeenhield. Deze bondakte kon echter onmogelijk als grondslag dienen voor een regering van de kersverse confederatie. De gewesten die haar destijds waren aangegaan, hadden daarbij slechts de wederzijdse handhaving en verdediging van hun gezamenlijk grondgebied beoogt en allerminst de oprichting van een nieuwe staat.¹⁵

Op generaliteitsniveau was de Staten-Generaal de hoogste instantie in de Republiek. Ieder gewest mocht een stem uitbrengen tijdens de vergaderingen. Vlak daaronder kwam de Raad van State, het college dat belast was met de financiële beleid van de Republiek. Verder waren er de Generaliteits Rekenkamer (controleerde en registreerde de inkomsten en uitgaven van de Unie), de Admiraliteit (delegeerde de zorg voor de marine) en de handelscompagnieën (was verantwoordelijk voor de handel op en het bestuur over de overzee in bezit genomen gebieden).¹⁶

De zetels in de collegiaal bestuurde instellingen van gewest en generaliteit werden verdeeld met behulp van een verdeelsleutel.¹⁷

§ 1.2 Bestuur van het gewest Gelderland

Het gewest Gelderland kende drie delen: het kwartier van Nijmegen, het graafschap Zutphen en het kwartier van Veluwe. Gelderland had dertien stemhebbende steden: de kwartierhoofdsteden Nijmegen, Arnhem en Zutphen, en de kleinere stadjes Tiel, Zaltbommel, Doesburg, Doetinchem, Lochem, Groenlo, Harderwijk, Wageningen, Hattem en Elburg. Gabriëls omschrijft de machtsverhoudingen als volgt:

Binnen de muren van de drie hoofdsteden concentreerde zich het leven van de provincie. Het stadsbestuur van alle dertien Gelderse steden bestond uit een magistraat of raad en een

---

¹⁴ Ibidem, 36-37.

¹⁵ Ibidem, 39-40.

¹⁶ Ibidem, 40-42.

¹⁷ Ibidem, 43.

gezworen gemeente. Dit laatste college, dat als vertegenwoordiging van de burgerij een taak was toebedeeld bij de driejaarlijkse keuze van de raadsleden, had in de 18^e eeuw vrijwel iedere betekenis verloren. De magistraat, die in elke stad bestond uit twee burgemeesters en een aantal schepenen, had de gehele wetgevende, uitvoerende en controlerende macht in handen. De omvang van deze stedelijke regeringscolleges varieerde sterk, in Nijmegen telde de raad in de laatste helft van de 18^e eeuw twintig leden; (...) in Arnhem twaalf leden.¹⁸

Ook was Gelderland enige gewest waar het mogelijk was dat in de ridderschap beschreven edelen ook lid waren van de stadsregering (met uitzondering van Zutphen). De ridders combineerden dus twee ambten en dit zorgde volgens Gabriëls voor een verstoring van het machtsevenwicht.¹⁹

De verdeling van de regeringsmacht tussen de ridderschap en de steden verschilde per kwartier:

Binnen de drie kwartieren Nijmegen, Arnhem en Zutphen was er sprake van een paritaire verdeling van de regeringsmacht tussen ridderschap en steden. Ook tussen de stemmende steden onderling bestond er per kwartier een zekere machtsverdeling. In het kwartier van Nijmegen waren de hoofdstad Nijmegen, Tiel en Zaltbommel aan elkaar gelijk. In de graafschap Zutphen daarentegen had de hoofdstad wel de overhand weten te krijgen op de kleine steden (...) In het kwartier van Veluwe, tenslotte, was er niet zo'n duidelijke verdeling, ofschoon het aandeel van de hoofdstad Arnhem altijd nog aanmerkelijk groter was dan dat van elk van de vier kleine steden.²⁰

Deze machtsverhoudingen kwamen ook terug in de zetelverdeling met betrekking tot de colleges op generaliteitsniveau, die middels een beurtorde rouleerden.²¹

---

¹⁸ Ibidem, 16-17, 24-26.

¹⁹ Ibidem, 26-27.

²⁰ Ibidem, 49.

²¹ Idem.

2. De oproeren in Nijmegen

Omdat de oproeren in 1702 begonnen in Nijmegen zal ik de onrusten in deze stad als eerste beschrijven. Voor de definitie van oproeren volg ik de historicus R.M. Dekker: “In ieder geval moeten we oproeren zien als een vorm van politieke actie: de deelnemers eraan gaan tijdelijk op de stoel van de overheid zitten.”²² Geurts schrijft dat het Sint Cleasgilde in de Middeleeuwen een grote inbreng in het bestuur van Nijmegen had verworven. Dit gilde vertegenwoordigde de burgerij. Na de Opstand werd het gilde echter vervangen door een college van gemeenslieden en hun invloed werd danig ingeperkt.

Desondanks zagen de gemeenslieden zichzelf als de waarborg van de stedelijke privileges en hebben zij in de zeventiende eeuw verschillende keren geprobeerd hun zeggenschap terug te krijgen, maar dit lukte – en dan nog ten dele - pas na de dood van Willem II (1650) tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk.²³

Ook in de decennia erna bleef de invloed van de gemeenslieden volgens Geurts gering. Werd er in 1651 nog geprotesteerd toen de keurdag, de dag waarop de gemeenslieden uit dubbeltallen van de raad de nieuwe leden van de magistraat zouden mogen benoemen, niet doorging, in de jaren erna leken de gemeenslieden zich ermee verzoend te hebben dat hun invloed tanende was en bleef. Geurts voert hiervoor als reden aan dat zowel binnen de raad als binnen het college van gemeenslieden de familiebanden toenamen en dat er zelfs dwarsverbanden ontstonden tussen inzittenden van het college met raadsfamilies. “Ofschoon er geen direct bewijs te leveren valt, moet het College steeds meer het beleid van de Raad gesteund hebben”, aldus Geurts.²⁴

Zoals ik in het vorige hoofdstuk al beschreven heb, werden in 1672 de drie oostelijke gewesten, waaronder Gelderland, bezet door koning Lodewijk XIV. Twee jaar later werden de gebieden weer ontruimd en in 1675 werd prins Willem III tot stadhouder benoemd. In het regeringsreglement dat hem werd aangeboden stond dat hij het recht had om zelf zijn regering samen te stellen: de keuze van de raadsleden, evenals de benoeming van de gemeenslieden, van het Hof, de kwartiersvergadering, de afvaardiging naar de Staten-Generaal, de Generaliteitskamer en de functionarissen van de Oost- en West-Indische Compagnie kwamen voor altijd aan hem toe. Geurts merkt op dat ‘wanneer hierbij ook nog het recht van gratie

---

²² R.M. Dekker, *Holland in beroering, oproeren in de 17^e en 18^e eeuw* (Baarn 1982), 143.

²³ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 34-35.

²⁴ *Ibidem*, 35.

wordt gerekend [...] het duidelijk is dat de jonge stadhouder een bijna absolute zeggenschap over de oostelijke gewesten verworven had.²⁵ Willem III begaf zich niet meteen naar Gelderland maar liet voorlopige regenten aanstellen die hij het recht toekende om vergaderingen te houden en besluiten in zijn plaats te nemen.²⁶ Toen de prins wel naar Nijmegen kwam, onthief hij een paar zittende regenten uit hun functie. Het college van gemeenslieden bleef wel behouden maar de leden hadden niet meer dezelfde rechten als in het stadhouderloze tijdperk.²⁷ Brants betoogt dat Willem III de regenten ‘niet [...] heeft afgezet, omdat zij staatsgezind waren; maar omdat zij bewijzen gegeven hadden van volslagen ongeschiktheid voor het bestuur en van lafhartigheid; omdat de Prins hunne bevestiging in de regeering, in strijd rekende met algemeene belang’.²⁸ Hij gaat hiermee in tegen I.A. Nijhoff, die de mening is toegedaan dat Willem III bij de aanstelling van zijn vertegenwoordigers ingenomenheid met het stadhouderlijk bestuur belangrijker vond dan bekwaamheid.²⁹ Brants onderbouwt zijn stelling onder andere door te zeggen dat het de stadhouder niet gelukt is om zijn neef en erfgenaam Johan Willem Friso tot opvolger aangesteld te zien. Als alle regenten daadwerkelijk zo prinsgezind waren geweest, hadden ze diens wens wel ingewilligd.³⁰ Ook Geurts stelt dat de door Willem III aangestelde raadsleden niet erg tevreden waren over zijn beleid omdat zij ‘eveneens gevaar [...] liepen om op een onverwacht moment door vriendjespolitiek of intriges van de raads-kussens verdreven te worden. Bovendien wezen zij in hun hart het recht van de prins op de magistrataatsbestelling af, omdat die in strijd was met de aloude rechten van de Waalstad.’³¹

Toen Willem III in 1702 plotseling overleed, kwamen de frustraties volgens Geurts meteen tot uiting. Omdat er geen opvolger was, kon het regeringsreglement buiten werking gesteld worden. Er waren meerdere partijen die daar belang bij hadden, namelijk de door Willem III uit hun functie ontheven regenten en de leden van het college van gemeenslieden, die hun rechten tijdens het bewind van de stadhouder tanende hadden zien worden. Tijdens een ‘buitengewone vergadering van de Staten-Generaal’, de Gelderse landdag op 8 april, werd echter besloten dat de regenten die door Willem III aangesteld waren, ‘hun zetel voor hun leven zouden behouden.’³² De stadhouder was kinderloos gebleven en de opvolger die hij voor ogen had, zijn neef, werd, zoals ik al eerder schreef, niet geaccepteerd. Hierdoor

---

²⁵ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 36.

²⁶ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 11.

²⁷ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 36.

²⁸ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 37.

²⁹ *Ibidem*, 36.

³⁰ *Ibidem*, 38.

³¹ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 37.

³² *Idem*.

kwamen verschillende artikelen in het regeringsreglement te vervallen en moesten er nieuwe artikelen worden geschreven. Met name het tweede artikel was van belang:

Dat de bestellinge van de regeringe in de steden nu weder om gecomen is en voortaan altijd sal zijn en verblijven aan de vrije dispositie van de respe. magistraten, gelijk mede de beveingh van alle de subalterne bedieningen, waertoe dezelve van oudts en vóór de jaere 1672 bevoeght sijn geweest.³³

Brants haalt in dit verband de historicus J. Wagenaar aan, die naar aanleiding van dit artikel in zijn werk *Vaderlandsche Historie* vaststelt dat ‘allen, die niet in de gunst van der Regenten waren, hierdoor de mogelijkheid benomen werd om in het bewind te geraken, waaruit zij voorheen gezet, of huns ondanks gehouden waren’. Dit vormde volgens Wagenaar aanleiding voor de regentenfamilies die door Willem III uit hun ambt waren gezet ‘het volk op te wekken om verandering op in de Regeering te bewerken.’³⁴ De eerder genoemde Nijhoff, zo schrijft Brants, ‘verklaart eveneens, dat dit Statenbesluit het eerst tegenstand vond bij de geslachten, die door het gezag des Stadhouders hunne hooge plaatsen hadden verloren.’³⁵ Ook Geurts sluit zich hierbij aan en hij voegt toe dat met de dood van Willem III ook andere frustraties boven kwamen drijven. Hoge belastingen, corruptie en nepotisme vormden een ‘bron van ergernis’ voor zowel regentenfamilies die sinds 1675 waren afgezet als de rijke burgers die beseften dat hun inbreng in het stadsbestuur tot een minimum beperkt zou blijven. Ook stipt Geurts de verslechterde economie aan als voedingsbodem voor onrust, met name in relatie tot de lagere klassen.³⁶

Over de aard van de onrusten die volgen, is Brants heel stellig: de ‘misnoegden’ waren zo verbolgen over de nieuwe maatregelen dat ze een tijdelijk bondgenootschap sloten met het volk, dat wil zeggen, met de gilden en broederschappen in de steden, want de bewoners van de dorpen en ‘vlekken’ werden niet gerekend tot het volk. Deze samenwerking was echter niet bedoeld om ware democratische doeleinden na te streven, maar om ‘verandering van Regeering, ten voordeele van heerszuchtige Oud-Regenten uit het Eerste Stadhouderloze tijdvak’ te bewerkstelligen.³⁷ Deze verschillende groepen en hun motieven zal ik nader bespreken in de volgende paragraaf.

---

³³ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooiërijen*, 55.

³⁴ *Ibidem*, 56.

³⁵ *Idem*.

³⁶ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 38.

³⁷ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooiërijen*, 59.

§ 2.1 Groepen en motieven

Na de dood van Willem III kwam er een burgerbeweging op gang die zich afzette tegen het nieuwe regeringsreglement waarin stond dat de macht, net als voor 1672, weer in de handen van de magistraten kwam te liggen. Een van de aanstichters van deze beweging was Francois Romswinckel, oud-regent van Nijmegen en op dat moment raadsheer bij het Hof van Gelderland. Romswinckel beschouwde de dood van de stadhouder als aanleiding om de oude machtsverhoudingen weer in ere te herstellen. Het college van gemeenslieden moest weer voltallig worden gemaakt tot het aantal van 32 en hun oude bevoegdheid terugkrijgen om nieuwe raadsleden te nomineren.³⁸ Dit ‘opdat de Gemeenslieden weder zouden kunnen waken voor de vrijheden en voorrechten van Stad en Burgerij.’³⁹ Brants oordeelt dat de burgerij noch de gemeenslieden door de magistraat onrecht was aangedaan tijdens de regeringsperiode van Willem III en zet vraagtekens bij de motieven van Romswinckel.⁴⁰ Geurts doet dat eveneens: hij geeft aan dat Romswinckel tijdens het bewind van Willem III uit zijn regentenambt was gezet en vraagt zich af of Romswinckel uit frustratie opriep tot verzet.⁴¹ Beiden beschrijven dat de gewezen regent op weinig steun kon rekenen van de zeven nog zittende gemeensleden; slechts drie gemeensmannen, te weten Gijsbert van Urmont, Herman van Arnhem en de heer Van Heuckelom, steunden zijn voorstel om het college weer aan te vullen tot het oorspronkelijke aantal. Toch werd het verzoek ingebracht in de raad, waar het door de magistraat werd afgewezen.⁴²

Intussen begonnen steeds meer gildeleden zich aan te sluiten bij Romswinckel. Volgens Brants hoopten zij dat wanneer het college aangevuld zou worden met vertegenwoordigers uit de burgerij, dit tot meer toezicht op het beheer van de stedelijke financiën zou leiden en derhalve voor een vermindering van de lasten zou zorgen.⁴³ Geurts stelt dat ook de herdruk van het pamflet *Grieven ende Beswaren van de Oude en Vrye Borgerije* uit 1676 heeft gezorgd voor een toename van opstandelingen. In het pamflet stonden de oude rechten van het gemeensliedencollege en werd de incompetentie van het zittende stadsbestuur, het nepotisme en het financieel wanbeleid aan de kaak gesteld, aldus Geurts. Hij concludeert dat ‘zowel de ontevredenheid met het stedelijke beleid als herinneringen aan vroegere invloed een rol speelden bij het besluit van gildeleden en personen uit de voorname burgerij om het streven van Romswinckel te steunen.’ Op 1 juni werd er een

---

³⁸ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 38.

³⁹ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 67.

⁴⁰ *Ibidem*, 67-68.

⁴¹ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 38.

⁴² Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 68.

⁴³ *Ibidem*, 69.

lijst met namen aan de raad gepresenteerd; aan hun was de taak om het college van gemeentelieden weer compleet te maken.⁴⁴ Op dit punt aangekomen zijn de bevindingen van Geurts erg interessant. Hij claimt namelijk het volgende:

De plannen waren duidelijk niet bedoeld om het regentensysteem te veranderen. Men wilde alleen de controle op het beleid van de magistraat weer herwinnen. Bovendien wilde men dat alleen “gequalificeerde” raadsleden de stad zouden besturen, dat wil zeggen dat personen die te nauw met elkaar verwant waren zouden aftreden, zoals de regels van oudsher voorschreven. Hoe belangrijk zij dit vonden blijkt wel uit het feit, dat niet alleen zeven van de zittende raadsleden zouden moeten aftreden, maar ook drie leden van hun eigen gemeensliedencollege, omdat zij te nauw met elkaar of de raad verwant waren. Ideeën over grotere medezeggenschap of zelfs meeregeren zijn in de archiefstukken en de vele pamfletten niet terug te vinden.⁴⁵

Brants beschrijft dat het college tot dan toe nooit had geklaagd over ‘eenige tenachterstelling door de Overheid’ maar dat opgehitst door de burgerij en gildeleden opeens de oude rechten werden opgeëist.⁴⁶ Geurts betoogt echter dat gemeenslieden na de Opstand wel degelijk diverse malen hebben geprobeerd hun zeggenschap terug te krijgen, al namen deze in de decennia erna af. Dit had te maken met de toename van familiebanden binnen het college waardoor het gevaar van oligarchiesering op de loer lag. “Ofschoon er geen direct bewijs te leveren valt, moet het college steeds meer het beleid van de Raad gesteund hebben,” aldus Geurts.⁴⁷

Na een periode van onrust gaf de magistraat zich gewonnen en op 7 juni 1702 werd het gemeensliedencollege aangevuld tot 32 personen. Toch was hiermee de kous niet af voor Romswinkel en zijn aanhangers, aangezien zij ook hun oude medezeggenschap op de benoeming van de magistraat en het stedelijk beleid terugwilden. Ondertussen voerde Lodewijk XIV een verrassingsaanval uit op de stad waarbij de burgers het heft in eigen hand namen. Geurts beschrijft dat deze gebeurtenis het ‘zelfbewustzijn’ van de burgerij heeft gevoed; hierna kwamen zij nog feller in opstand tegen het zittende bestuur. Normaliter werd er met een bestuurswisseling gewacht tot de keurdag, maar die vond pas plaats op 2 januari 1703 en zo lang konden de opstandelingen, die ik vanaf nu de Nieuwe Plooi zal noemen, niet wachten:

---

⁴⁴ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 39.

⁴⁵ Ibidem, 39.

⁴⁶ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooiërijen*, 73.

⁴⁷ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 34-35.

Op 29 juni drongen de gemeenslieden de raadszaal binnen, verklaarden de zittende raad voor afgezet en kozen volgens de oude privileges – “de vrije keur” – een nieuw stadsbestuur. Dit betekende echter geen volledige omwenteling, er kwam geen volkomen nieuwe Raad, want acht oude raadsleden werden opnieuw benoemd. Het was dus niet om een verandering van het systeem te doen, maar dat het bestuur van de stad op basis van de oude privileges benoemd zou worden.⁴⁸

Brants omschrijft het ‘werkelijke’ doel van de gemeenslieden als volgt: “(...) De verwijdering der invloedrijke Regenten, voorstanders van een eenhoofdig bestuur.”⁴⁹ Zij kozen negen nieuwe raadsleden, afkomstig uit zeven families die door Willem III geweerd waren van de macht. Geurts noemt dit ‘niet toevallig’.⁵⁰ Geconcludeerd kan worden dat beide historici het min of meer met elkaar eens zijn over de aard van de Plooierijen. De door het marxisme beïnvloede historica A.H. Wertheim-Gijse Weenink is echter een andere mening toegedaan. Het argument dat de personen die door Willem III waren afgezet en vervangen weer op het pluche wilden zitten, verwijst zij ‘naar het rijk der fabelen’, aangezien de meesten inmiddels overleden of te oud waren. Zij erkent dat er afgezette regentengeslachten waren die van de burgeropstand geprofiteerd hebben, maar zij stelt dat dit ‘van secundair belang is.’

De kern van de plooiërij ligt in de democratische eis van de burgers om meer macht en zeggenschap. Zij willen weer meeregeren, zoals zij dat in het verleden gedaan hadden, als gemeenslieden, gildemeesters en schutters. Zij willen controle uitoefenen, in belangrijke zaken gekend worden, méepraten.⁵¹

Dit gold met name voor Nijmegen, waar het Sint Claesgilde inspraak had gehad in de benoeming van de raad. Wertheim-Gijse Weenink stelt dat het gilde na de Opstand dan wel werd vervangen door 32 gemeenslieden, in het eerste stadhoudersloze tijdperk hadden zij volgens haar ‘al hun oude rechten weer uitgeoefend.’⁵² Geurts en Brants bestrijden dit, zoals ik eerder heb beschreven.

---

⁴⁸ Ibidem, 39-40.

⁴⁹ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 79.

⁵⁰ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 40.

⁵¹ A.H. Wertheim Gijse-Weenink, *Democratische bewegingen in Gelderland 1672-1795* (Amsterdam 1973), 39.

⁵² Idem.

§ 2.2 Ondergang van de Nieuwe Plooi

Wat nu volgt is een beschrijving van het vervolg van de strijd tussen de Oude en Nieuwe Plooi. Met de Oude Plooi worden de aanhangers van de stadhoudelijke factie bedoeld, de Nieuwe Plooi omvat de burgerbeweging onder leiding van de verstoten regenten. Behalve in Nijmegen waren ook in de steden Tiel en Bommel Nieuwe Plooiers aan de macht gekomen. In dit bestuur ontbraken de burgemeesters Willem Roukens en Willem Reinders. De Gelderse landdag, waar ook de Oude Plooiers in grote getale aanwezig waren, verklaarde tijdens hun zomervergadering in 1702 de samenstelling van deze raden echter onwettig. De Nieuwe Plooi haalde als reactie hierop artikel I van de Unie van Utrecht aan, waarin ‘alle gewesten het behoud van de privileges was gewaarborgd,’ maar dit mocht niet baten: de oude magistraten, werden met behulp van het leger op 4 augustus (Brants en Wertheim-Gijse Weenink spreken echter van 18 juli) in hun ambt hersteld. Geurts beschrijft dat dit met geweld gepaard ging en dat bijna de gehele Nijmeegse gemeenschap tegen de actie in opstand kwam. De protesten werden echter zowel door de landdag als de Staten-Generaal afgewezen. De rust leek voor even weergekeerd, maar de keurdag, op 2 januari 1703, kwam steeds dichterbij en de burgerij begreep dat het tien voor twaalf was.⁵³ De Nieuwe Plooi haalde met een petitie voor het herstel van oude privileges op 31 december bijna duizend handtekeningen op, afkomstig van ‘welmenende burgers en ingezetenen’ wat volgens Geurts de kracht van de beweging aantoonde.⁵⁴ Wertheim-Gijse Weenink beschrijft dat de Nieuwe Plooiers ‘heen en weer drentelden van spanning’ of zij hun oude zetel terug zouden krijgen; de houding van de mensen op straat noemt zij ‘dreigend’.⁵⁵ Brants concludeert het volgende:

Zoo werd door het geweld der onberadene menigte volbracht, wat begonnen was met rechtmatige verzoeken van weinige Gemeenslieden en voortgezet met onbetamelijke eischen en bedreigingen van velen uit de Gilden en de Burgerij. Aan beteugelen van dat woest geweld eener losbandige volkshoop, werd vooreerst echter niet gedacht; want daarvan was oogenblikkelijk voordeel te trekken.⁵⁶

De raad, die volgens Geurts ‘met straatvuil en stenen werd belaagd’ bezweek uiteindelijk onder deze druk en alle op 29 juni gekozen regenten werden in hun ambt hersteld. De

---

⁵³ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 40-41.

⁵⁴ Ibidem, 42-43.

⁵⁵ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 48.

⁵⁶ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooiërijen*, 87.

Nijmeegse bevolking vierde feest en was er ‘zonder meer van overtuigd dat de situatie nu drastisch zou verbeteren,’ aldus Geurts.⁵⁷

Alle steden in het gewest Gelre accepteerden het nieuwe gezag, maar het ridderschap bleef de oude orde bijstaan. Geurts beschrijft dat dit leidde tot ‘tumultueuze Landdagen- en Kwartierdagen’, waarbij de Staten-Generaal overgingen tot het sturen van een bemiddelingscommissie. Dit liep op niets uit, omdat de nieuwe orde volgens het eerder genoemde artikel I van de Unie hun verkregen privileges niet wilde afstaan.⁵⁸ Inmiddels worden de eerste scheurtjes in het kamp van de Nieuwe Plooi zichtbaar. Wertheim-Gijse Weenink omschrijft het treffend: “Maar zoals zo vaak bergt een overwinning tegelijk de kiemen van een toekomstige nederlaag in zich.”⁵⁹ Er ontstond twist tussen het college en de raad en tussen collegeleden onderling over de grenzen van de privileges en het nieuwe bestuur had ook geen antwoord op de (economische) problemen waarmee de stad te kampen had. Geurts beschrijft dat de ontevredenheid toeneemt:

Er ontstond een gematigde tussenpartij, die probeerde de vrede tussen de Oude en Nieuwe plooi te herstellen en daarom voorstelde een groter aantal gematigde Oude Plooiers in de Raad op te nemen. Niet iedereen was gelukkig met deze tussenoplossing: in een pamflet worden zij “de twyffelaars” genoemd, “die op beyde zyden hinken”.⁶⁰

In december 1704, op de landdag, tekenden zes oud-regenten, waaronder de oud-burgemeesters Roukens en Reinders, protest aan tegen hun ontslag. Zij werden gesteund door een aantal Nijmeegse burgers. Omdat ze via wettelijke wegen geen voet tussen de deur kregen, gingen zij over tot een staatsgreep.⁶¹ Zestig (NB: Wertheim-Gijse Weenink en Brants noemen dit aantal, Geurts spreekt van veertig) gewapende mannen vielen op 7 augustus 1705 het stadhuis binnen, sloten de raad op en bedreigden hen met de dood. Twee raadsleden wisten echter te ontsnappen en waarschuwden de burgers, die samen met de burgerwacht de raad bevrijdden. Uiteindelijk werden vijf van de zestig handlangers opgehangen; de verbannen oud-burgemeester Roukens werd, zonder een proces gekregen te hebben, onthoofd.⁶² Geurts voegt het volgende toe: “Uiteindelijk zouden nog elf andere burgers tot

---

⁵⁷ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 43.

⁵⁸ Ibidem, 44.

⁵⁹ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 69.

⁶⁰ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 45.

⁶¹ Ibidem, 46.

⁶² Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 72.

boeten en/of verbanning veroordeeld worden.’⁶³ De meningen over dit complot lopen uiteen: Brants noemt de omstandigheden ‘begrijpelijk’ en veroordeelt de daden van de Nieuwe Plooi door te stellen dat ‘zij even weinig recht wisten te doen, als zij van anderen wilden aannemen (...) en slechts gehoor gaven aan ontombare hartstochten en slechts door eigen belang gedreven, bevoegdheid en billijkheid met voeten traden.’⁶⁴ Geurts blijft neutraal, maar stelt dat de Nieuwe Plooi Roukens terecht als een van de aanstichters van de staatsgreep beschouwde omdat hij de opstandelingen het volgende had beloofd: “Victorie in de stad... en men zal wijn drinken als water.” Op een pamflet staat zelfs het voornemen van de Oude Plooi: “Dat wij de nieuwe heeren altemaal den hals breken.”⁶⁵ Wertheim-Gijse Weenink noemt de ontknoping ‘tragisch’ en iets wat ‘in de historieggeschiedschrijving de Nieuwe Plooi kwaad heeft gedaan.’⁶⁶

De Nieuwe Plooiers leken hun macht geconsolideerd te hebben, maar de raad wantrouwde de gemeenslieden. Zij zouden te veel invloed nastreven en sommigen werden er zelfs van verdacht de staatsgreep gesteund te hebben. In 1706 werd daarom het recht van de gemeenslieden om jaarlijks een nieuw college te benoemen teruggebracht tot drie jaar. Ook onder de bevolking groeide de onvrede over het bestuur. Dit was overigens niet alleen in Nijmegen het geval maar ook in andere Gelderse steden.⁶⁷ Hier zal ik later op terugkomen. Naar aanleiding van deze reactie verklaarde de landdag op 29 oktober 1707 de benoemingen die op de Veluwe kwartiersdag, op 4 oktober, ongeldig en regenten van de Oude Plooi werden in hun ambt hersteld. Op 5 november werden alle vrijwillige compagnieën (gevormd uit de getrouwde en ongetrouwde manschap van de hele burgerij) opgeheven en diezelfde maand stuurden de Staten-Generaal troepen naar Nijmegen en Arnhem.⁶⁸ Waar de Arnhemse magistraat meteen overstag ging, gaf Nijmegen zich minder snel gewonnen. Uiteindelijk werd de situatie onhoudbaar: “Nijmegen (...) moest uiteindelijk, politiek geïsoleerd en militair bedreigd, op 18 januari 1708 het hoofd buigen en het stadhuis weer aan de Oude Plooi overlaten,” aldus Geurts.⁶⁹ Hierna zien we dat de geschiedenis zich herhaalt: de gemeenslieden zien dat hun invloed tanende is en komen in protest. In 1717 bevestigden de

---

⁶³ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 47.

⁶⁴ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooiërijen*, 169, 177.

⁶⁵ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 46.

⁶⁶ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 72.

⁶⁷ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 47.

⁶⁸ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 77, 79.

⁶⁹ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 48.

Staten-Generaal volgens Brants hun ‘oppergezag’ toen zij bepaalden dat bestuurders weer voor het leven zouden worden aangesteld.⁷⁰

§ 2.3 Deelconclusie

De auteurs die ik heb vergeleken, de heer Brants en de heer Geurts, trekken aan het slot van hun publicaties min of meer dezelfde conclusie. Brants:

Dat de Plooierijen geene onlusten waren, ontstaan uit werkelijke behoefte naar uitbreiding van volksgezag, uit diep gevoelde verontwaardiging over krenking van volksrechten en vrijheden, maar slechts een avontuurlijk streven van gelukszoekers, zoowel uit de partij, die in 1674 uit het bewind was gedreven als uit de Gilden en de Burgerij, om zich oogenblikken van verwarring en gevaar ten nutte te maken ter vermeestering van het zoo gewenscht gezag.⁷¹

Geurts:

Kortom, de Plooierijen waren een strijd tegen een steeds meer gesloten regentenkaste. Een aantal van de macht uitgesloten regenten greep hun kans om een oligarchie, die geen nieuwkomers meer toeliet, te breken. De beweging werd gesteund door een aantal rijk geworden burgers, die in de afgelopen twintig jaar het burgerrecht hadden verworven, maar geen kans zagen om hun rijkdom in politieke macht om te zetten (...) De Plooierijen waren derhalve niet economisch van aard, maar politiek. Desondanks speelde de afzwakkende economie een rol. De afkeer van de toenemende belastingdruk en de stijgende kosten van levensonderhoud maakten het mogelijk hulp uit de lagere klassen te rekruteren, die op een betere toekomst hoopten. Zodra het doel bereikt was, sloten de regenten – Oude en Nieuwe Plooi – weer de rijen en werden burgers en lagere klassen in de steek gelaten (...) De ideologische achtergrond werd bepaald door een beroep op privileges uit een tijd dat Nijmegen nog een grootse stad was. Er zijn geen aanwijzingen dat de Nieuwe Plooi ‘democratische’ denkbeelden uitdroeg, zoals die op het einde van de achttiende eeuw zouden worden gebruikt. Het regentenbestuur zou niet afgeschaft moeten worden, maar alleen volgens oude tradities verbeterd, waarmee de burgerij weer enige controle op het stadsbestuur en de stedelijke financiën zou krijgen. Voorlopers van de democratische bewegingen aan het einde van de achttiende eeuw, kunnen zij daarom niet genoemd worden.⁷²

---

⁷⁰ Brants, *Bijdrage Geldersche Plooierijen*, 181.

⁷¹ *Ibidem*, 183-184.

⁷² Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 50-51.

Mevrouw Wertheim-Gijse Weenink spreekt hen echter tegen. Zij onderkent het democratische karakter van de Gelderse Plooierijen en haalt in dit verband de eerder genoemde I.A. Nijhoff aan, die zich volgens haar ‘niet blindstaarde op kibbelende facties, zoals velen na hem.’⁷³

Om vast te kunnen stellen of de verhouding Plooierijen in Gelderland na 1702 of de aard van de strijd per kwartier verschilt of gelijk is, zal ik nu de onrusten in een ander kwartier in het gewest Gelre, te weten van Veluwe, gaan beschrijven en analyseren teneinde een gegronde vergelijking te kunnen maken.

---

⁷³ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 88.

3. De oproeren in Arnhem

In het vorige hoofdstuk heb ik de oproeren in Nijmegen en de groeperingen die daarin een hoofdrol speelden beschreven, in dit hoofdstuk zal ik hetzelfde trachten te doen met betrekking tot de stad Arnhem. De historicus S.P. Haak stelt in zijn artikel in het jaarboek voor Gelderland, *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, dat ‘de verwarring tijdens de Plooierijen [...] nergens groter is geweest dan in het kwartier van Veluwe.’ Dit kwam volgens hem omdat de magistraat in de Gelderse steden, zoals Nijmegen, met Nieuwe Plooiers was aangevuld en zonder tussenregering geregeerd heeft. In het kwartier van Veluwe, met als hoofdstad Arnhem, was daar echter wel sprake van en de boeren hebben van deze chaotische periode geprofiteerd door geen belasting meer te betalen.⁷⁴ Verder nam de ridderschap een bijzondere positie in het kwartier in, aangezien het platteland geheel onder haar invloed stond. De jonkers mochten alleen belasting vragen en innen. De boeren hebben zich met de steun van de Nieuwe Plooi echter uit de greep van de ridderschap proberen te ontworstelen. Hierdoor kreeg de strijd in de Veluwe ‘het bijzondere karakter van een strijd tegen de Ridderschap’, aldus Haak. De ridderschap steunde vanzelfsprekend de Oude Plooi.⁷⁵

Toen op 19 maart 1702 Willem III overleed, werd in Arnhem de rouw aangenomen maar ‘men was niet minder actief in het afschaffen van het stadhouderschap’. Geruisloos gebeurde dit ook.⁷⁶ In het vorige hoofdstuk heb ik beschreven dat in Nijmegen na de dood van de stadhouder tegen het regeringsreglement werd geprotesteerd door een burgerbeweging onder leiding van Francois Romswinckel. De beweging eiste meer invloed; zij wilde dat het college van gemeenslieden weer werd aangevuld tot het oorspronkelijke aantal van 32 met personen afkomstig uit de burgerij. Op 7 juni willigde de magistraat deze eis in. Dit was echter niet afdoende voor Romswinckel en zijn aanhangers: op 29 juni vielen zij de raadszaal binnen en verklaarden zij de huidige raad voor afgezet. Er werd een nieuw bestuur gekozen volgens de oude privileges, dat wil zeggen, die van vóór 1675. Op 5 december werd de nieuwe orde echter onwettig verklaard door de Gelderse landdag. De Nieuwe Plooi, die inmiddels een grote achterban had onder het volk, kwam met geweld tegen deze bepaling in opstand en tijdens de keurdag op 2 januari 1703 bezweek de raad onder hun druk en kwam de macht weer in handen te liggen van de Nieuwe Plooiers. In Arnhem was het in het jaar 1702

---

⁷⁴ S.P. Haak, ‘De Plooierijen, in het bijzonder in het Kwartier van Veluwe’, in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre* 11 (1908), 80.

⁷⁵ Idem.

⁷⁶ Ibidem, 81.

rustig gebleven, zo beschrijft Haak.⁷⁷ In de zomer was de landdag, die eigenlijk in Nijmegen gehouden zou worden, verplaatst naar Arnhem. Kort daarvoor waren regenten in Nijmegen, Tiel en Bommel afgezet en waren er Nieuwe Plooiers aan de macht gekomen, maar de Nijmeegse raad accepteerde hen niet.⁷⁸ De landdag besloot dat de afzetting onwettig was en herstelde de oude regenten in hun ambt. Van Wissing beschrijft dat ‘de vonk [...] versloeg naar Arnhem, waar het al giste.’ Op 8 april hadden de Staten-Generaal besloten dat de gemeenslieden hun oude rechten en privileges terug zouden krijgen, wat op 4 juli door de Arnhemse raad aan de gemeente werd meegedeeld. Teneinde te bepalen wat die rechten en privileges precies inhielden en om de rust te bewaren, werd beloofd dat zij archiefstukken in mochten zien. Op dit aanbod werd echter niet in gegaan, omdat de gemeensleden volgens Haak ‘voldoende vertrouwen in den Raad [...] hadden om haar taak nauwkeurig vast te stellen.’⁷⁹ Van Wissing stelt echter dat de gemeenslieden ‘in dezelfde maand bijeen [...] kwamen, zich tegen het besluit van de magistratuur om zichzelf aan te vullen keerden en met de gilden inzage eisten in raadssignaten en commissieboeken.’⁸⁰ Op 8 januari 1703 riep de magistratuur volgens Haak het college zelf op omdat er nu toch wel enige onrusten te bespeuren waren in de stad.

Ondertussen werden door sommige gemeenslieden geheime vergaderingen gehouden, hetgeen de raad eigenlijk als ongeoorloofd beschouwde. Toch werden deze vergaderingen niet verboden, en de gemeenslieden werd ook toegestaan om de raadsstukken van 1651 tot 1672 in te zien. De gemeente eiste echter toegang tot alle raadssignaten, waaruit volgens Haak ‘een zeker wantrouwen [...] blijkt, niettegenstaande de verzekeringen van den magistratuur om met de Gemeente in goede harmonie te willen leven.’⁸¹ De gemeenslieden bleven zich organiseren en ook veel personen uit de gilden en burgerij bezochten deze vergaderingen. Vanuit deze associatie werden akten opgesteld met daarin de privileges die geëist werden op het gebied van financiën, justitie en politie. Daarnaast werd de achterban gezuiverd.⁸² Van Wissing licht deze zuivering als volgt toe: “Dat waren ‘onbevoegden’ die in de loop van de jaren bij gebrek aan controle en onverschilligheid waren toegelaten, te nauw verwant aan andere raadsleden, onverenigbare ambten combineerden of niet in de stad woonden waar ze hun functie uitoefenden.”⁸³ Van de 44 gemeensleden moesten er 26 aftreden. Verschillende

---

⁷⁷ Ibidem, 88.

⁷⁸ Geurts, ‘Een geweldige opschudding’, 41.

⁷⁹ Haak, ‘De Plooierijen in het Kwartier van Veluwe’, 88.

⁸⁰ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 60.

⁸¹ Haak, ‘De Plooierijen in het Kwartier van Veluwe’, 88.

⁸² Ibidem, 88-89.

⁸³ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 60.

gemeenslieden deden vrijwillig afstand van hun ambtplaats. Op 24 januari werd aan de raad een lijst met namen aangeboden waaruit zij nieuwe leden kon kiezen.⁸⁴ Een dag later werd echter duidelijk dat de raadsleden de colleges helemaal geen invloed op de keuze van de magistraat gunden.⁸⁵ Zij hadden zelfs troepen geregeld om de bevolking bij eventuele schermutselingen in het gareel te kunnen houden. De burgerij keurde dit ‘ten zeerste’ af, waarop de raad besloot om ook burgers in de wacht te betrekken.⁸⁶ Na het zuiveren van de gelederen wilden de gemeenslieden en gilden dat de raad aftrad, met als argument dat ‘met de dood van Willem III het recht van den raad op de regeering “geëxtingueert” was.’⁸⁷ Van Wissing beschrijft dat alle twaalf schepenen ‘bij akte en met fysiek geweld’ werden ontslagen en dat er een nieuwe raad werd benoemd met daarin zes oude en zes nieuwe leden. Van de oude leden accepteerde er slechts één het ambt, waarop vijf nieuwe personen werden benoemd. In de raad bevonden zich ook gematigde leden, de zogenaamde Stulppplooiers. De radicale Willem Adriaan Bouwensch en de gematigde Johan van Brienen werden verkozen tot burgemeesters. Op 29 maart werd de nieuwe raad de eed afgenomen.⁸⁸ Haak schrijft dat het gemeensliedencollege op 27 januari al met nieuwe leden was aangevuld en dat de Nieuwe Plooiers behalve in het gemeenslieden college ook zitting wilden nemen in de kerkenraad. De kerkenraad weigerde echter om nieuwe regenten aan te nemen voor verkiezingstijd, waarna er een procedure werd gestart en het salaris van vier predikanten werd ingehouden.⁸⁹

§ 3.1 Groepen en motieven

Het kwartier van Veluwe had nu twee besturen. Naar aanleiding van de regeringsverandering werd op 25 februari 1703 een nieuw regeringreglement opgesteld, dat overigens pas in 1705 is afgedrukt. Hierin stonden de volgende bepalingen:

De stad zou bestuurd worden door twee colleges, Raad en Gezworen Gemeente. Wanneer de Raad of de gemeente tegen de privileges handelden, mochten gemeente, gilden en burgers de leden afzetten zonder vorm van proces. De nominatiën voor beide colleges kwamen aan de Gemeente, de electie aan de Raad. Voor de verkiezing tot raadslid moest men 4 jaren burger zijn geweest; 1 jaar en 6 weken was de termijn voor het lidmaatschap der Gemeente. De verkozenen mochten niet in den derden graad of nog nauwer verwant zijn aan de zittende

---

⁸⁴ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 89.

⁸⁵ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 60.

⁸⁶ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 90.

⁸⁷ Ibidem, 91.

⁸⁸ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 60.

⁸⁹ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 92.

leden. Een aantal ambten, in het bijzonder die van ontvanger en rentmeester, werden op voordracht van de Gemeente vergeven (...) Verder mocht geen verband worden gesloten, geen stadhouder of kapitein-generaal worden benoemd, geen gilde opgericht, geen krijgsvolk aangenomen zonder toestemming der Gemeente. Ten slotte mocht deze steeds inzage vorderen van alle raadssignalen.⁹⁰

Van Wissing beschrijft dat de Nieuwe Plooi ook betrokken raakte bij de kwestie van de belastinginning op de Veluwe. De boeren vonden dat de ambtsjonkers hen te veel belasting lieten betalen. De Veluwse geërfders, de grondbezitters, 'probeerden het monopolie van de ambtsjonkers op de vaststelling van de hoogte van de verponding en de inning van de belasting te breken.'⁹¹ Zij werden bondgenoten van de Nieuwe Plooi en probeerden samen de macht van de jonkers in te perken. Er werd echter niet naar de geërfders geluisterd en op de kwartiersdag van 13 juni 1703 trokken zij in grote getale naar het stadhuis. De ridders verlieten als reactie hierop de vergadering. Kwartiers- en landdagen werden door de conflicten anderhalf jaar niet of vertraagd gehouden. "Er volgde nu een schimmig spel van halfslachtige bemiddelingen, zinloze afkondigingen van openbare verpachtingen en wederzijde tegenmaatregelen, die stad en kwartier in verwarring brachten over de vraag wie nu eigenlijk de politieke macht had," aldus Van Wissing.⁹²

Over de motieven van de Nieuwe Plooi zegt Haak het volgende. De beweging was volgens hem 'niet zozeer tegen personen gericht [...], maar ging in de eerste plaats om het recht.'⁹³ Als bewijs hiervoor tekent hij aan dat bij het kiezen van een nieuwe Raad zes zittende regenten werden benoemd (slechts één daarvan stemde in met de continuering van zijn ambt). Het zittende bestuur was in de ogen van de Nieuwe Plooi veelal ongeschikt om te regeren wegens verwantschap, het bekleden van landschapsbetrekkingen of om andere redenen. Ook waren ze op een verkeerde manier aan de macht gekomen: niet volgens de oude bepalingen, maar volgens het regeringsreglement van Willem III. Verder waren de gemeenslieden in stadhouderlijke periode op een zijspoor gezet. Zij wilden hun oude privileges weer terug, wat neerkwam op het nomineren van raadsleden en het recht op wetsverandering bij financieel wanbeleid. Arnhem kon zich voor wat betreft deze bevoegdheid echter niet zoals Nijmegen beroepen op de wet; in de brief waarin Arnhem stadsrechten kreeg, werd namelijk niet met zo veel woorden gezegd dat de magistraat door de

---

⁹⁰ Ibidem, 92-93.

⁹¹ Van Wissing, 'Stad op drift', 61.

⁹² Idem.

⁹³ Haak, 'De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe', 97.

burgerij gekozen diende te worden. Over de oorsprong en de privileges van het college van gemeenslieden is volgens Haak weinig bekend: ‘nooit vóór 1702 is besloten, dat de Gesworen Gemeente aandeel aan de verkiezing van den Raad zou hebben (...) De invloed der Arnhemse Gemeente op de samenstelling van den Raad sedert 1703 berustte dus niet op de op de privilegiën en van de Gemeenten in de andere Veluwsche en Graafschapsche steden geldt hetzelfde.’⁹⁴ Toch bestempelt Haak de motieven van de Nieuwe Plooiers in Arnhem niet als onzuiver. Om zijn mening te onderbouwen haalt hij een aantal Nijmeegse pamfletten aan, getiteld *Grieven en Beswaren*, die door Brants wel zijn aangehaald, maar niet worden toegelicht. De beschuldigen die in deze pamfletten werden geuit, zouden terugkomen in de Arnhemse geschriften. Haak somt een lijst met grieven op, die te maken hebben met nepotisme, fraude, corruptie en financieel wangedrag en trekt de volgende conclusie:

Al mogen de hier besproken Arnhemse en Nymeegeche pamfletten niet in alle opzichten betrouwbaar zijn, zij zijn in elk geval belangrijk voor de gedachtegang der Nieuw Plooi, die ten opzichte der Oude Regenten van twee opvattingen uitging: òf zij waren ongequalificeerd om te regeren òf zij hadden slecht geregeerd.⁹⁵

Ook Wertheim Gijse-Weenink plaatst een opmerking over het ontbreken van een juridisch kader inzake het kiezen van de magistraat door de gemeenslieden: “Juridische vragen zijn bij een revolutionaire situatie irrelevant. Ze deden het, daar gaat ’t om.”⁹⁶ Hoe deze ‘revolutie’ op de Veluwe afliep, behandel ik in de volgende paragraaf.

§ 3.2 Ondergang van de Nieuwe Plooi

In maart 1703 hadden de Staten-Generaal door middel van het zenden van gecommitteerden geprobeerd te bemiddelen tussen de Oude en Nieuwe Plooi. Dit mislukte echter omdat de verschillen in opvattingen tussen beide kampen inmiddels onoverkomelijk waren geworden.⁹⁷ Over de verpachting van 1704 schrijft Haak iets opmerkelijks: het nieuwe bestuur had deze taak op zich genomen nadat een lid van de ridderschap zich bij hen had gevoegd. Haak: “De Steden toonden zich zeer erkentelijk en beloonden zijne bemoeiingen om de financiën te helpen regelen met verschillende voorrechten aan zijne zoons en nakomelingen.”⁹⁸ Vriendjespolitiek was dus ook de Nieuwe Plooi niet vreemd. De ridderschap verklaarde de

---

⁹⁴ Ibidem, 97-99.

⁹⁵ Ibidem, 99-101.

⁹⁶ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 39.

⁹⁷ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 120-122.

⁹⁸ Ibidem, 130-131.

verpachting ongeldig maar de Nieuwe Plooiers lieten zich niet afschrikken.⁹⁹ “De acties werden grimmiger,” aldus Van Wissing.

Burgemeester Bouwensch trad steeds driester op. Hij richtte in augustus 1704 een vaste vrijwillige compagnie op en benoemde zichzelf tot commandant, terwijl secretaris Johan Swaen, de jongere broer van Valenus, als kapitein optrad. In die hoedanigheid trok Bouwensch er verschillende malen met veel machtsvertoon en steun van de steden in het kwartier op uit om orde op zaken te stellen door onder meer willekeurige arrestaties op de Veluwe te verrichten.¹⁰⁰

De ridderschap nam het recht in eigen hand en mobiliseerde ook troepen, drie in totaal. De steden stapten nu naar de Staten van Holland om de werving te verbieden. Ook deze instantie ging over tot een bemiddelingspoging tussen de ridderschap en de steden, omdat de twisten, als zij niet op tijd in de kiem werden gesmoord, tot extremiteiten zouden kunnen leiden.¹⁰¹ Er werden voorwaarden opgesteld die volgens Van Wissing met name gunstig uitpakten voor de Arnhemse magistraat.¹⁰² Haak stelt iets dergelijks niet zozeer vast; wel schrijft hij dat er door de Nieuwe Plooi een concessie is gedaan met betrekking tot een van de voorwaarden. Na deze ‘verzoening’ konden er weer kwartiersvergaderingen plaatsvinden.¹⁰³

Het jaar 1705 wordt door Haak een keerpunt in de geschiedenis van de Plooiërijen genoemd. Tot die tijd had de Nieuwe Plooi weinig last gehad van geduchte tegenstand, maar na de tumulten in Nijmegen, met als dieptepunt de onthoofding van oud-burgemeester Willem Roukens, begon het ook in Arnhem te rommelen. Het komt echter niet tot zo’n tragische apotheose als in Nijmegen.¹⁰⁴ Zoals ik al eerder heb geschreven, werd het Veluwse gemeensliedencollege door zowel radicale als gematigde Plooiërs bezet. Deze gematigde lieden, ook wel Stulpplooiërs, probeerden een akkoord te bereiken met oude regenten ‘om de stad weer bestuurbaar te maken.’ De radicale magistraten Bouwensch en Valenus Swaen wilden echter een ‘verdrag van bijstand van stedelijke magistraten en beperking van de ambities van Oranje.’¹⁰⁵ Beide burgemeesters kwamen recht tegenover elkaar te staan. Van Brienen stelde voor om beide vrijwillige compagnieën op te heffen en te vervangen door schutterij, maar dit werd hem door zijn radicale opposanten niet in dank afgenomen.

---

⁹⁹ Ibidem, 131-132.

¹⁰⁰ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 61.

¹⁰¹ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 135-136.

¹⁰² Van Wissing, ‘Stad op drift’, 61.

¹⁰³ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 138.

¹⁰⁴ Ibidem, 141-142.

¹⁰⁵ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 61.

Van Brienens wilde dus de vrijwilligers door de schutterij vervangen, maar nu juist waren de eersten noodig, daar een dergelijke “conspiratie” als te Nymegen, Doesburg en Wageningen ontdekt was. Een der medeplichtingen had op 22 verklapt, dat men binnen 14 dagen een overval beraamde “op een Saturdag, als wanneer de vrye compagnie soude gecasseerd sijn,” zoodat men het plan des te gemakkelijker kon uitvoeren.¹⁰⁶

Van Wissing beschrijft dat Van Brienens ervan beticht werd een onruststoker te zijn die veel op eigen houtje deed.¹⁰⁷ Wertheim-Gijse Weenink stelt dat het argument van de gematigde burgemeester, namelijk dat de rust was weergekeerd, ‘onmogelijk ernstig serieus genomen [...] kon worden, want er was juist besloten de stadspoorten door de burgermilitie te laten bewaken omdat men de aanvallen van de Oude Plooi als in (...) andere steden gepleegd waren of broeiden, vreesde.’¹⁰⁸ Haak zegt dat het moeilijk te beoordelen is ‘of Van Brienens werkelijk zulke gevaarlijke plannen had, of; zeker is, dat hij niet terugdeinsde.’¹⁰⁹ Op 14 juni komt het tot een botsing tussen de vrijwillige compagnieën en de schutterij, wat gepaard ging met geweld. Volgens Haak begon de schutterij hier als eerste mee. Als reactie hierop werd Van Brienens samen met andere gematigde raadsleden uit de magistratuur gezet, evenals 26 gemeenslieden. Van Brienens werd verbannen uit de stad en ging op zijn landgoed in Wordt-Rheden wonen en Swaen werd in zijn plaats burgemeester.¹¹⁰

Tot 1707 bleef het betrekkelijk rustig in het kwartier van Veluwe. De vrijwillige compagnieën werden niet opgeheven maar juist uitgebreid en de onrusten die er waren, werden volgens Haak moeiteloos de kop in gedrukt.¹¹¹ Halverwege het jaar kwam Arnhem echter in de clinch te liggen met enkele kleinere steden in het kwartier. Johan Willem Friso, de stadhouder van Friesland, zou in augustus twintig worden en dat bekende dat hij zitting mocht nemen in de Raad van State. Friesland drong hier ook op aan, maar Holland, Overijssel, Utrecht en Zeeland zagen dit niet zitten.¹¹² Volgens Wertheim-Gijse Weenink had dit te maken met hun diepgewortelde angst voor een nieuw stadhouderlijk tijdperk.¹¹³ Toen de benoeming tijdens de kwartiersvergadering in Gelderland werd besproken, stemde de ridderschap vanzelfsprekend voor en de verwachting was dat de steden tegen zouden

---

¹⁰⁶ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 152-153.

¹⁰⁷ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 61.

¹⁰⁸ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 71.

¹⁰⁹ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 153.

¹¹⁰ *Ibidem*, 153-154.

¹¹¹ *Ibidem*, 155.

¹¹² *Ibidem*, 159.

¹¹³ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 74.

stemmen. Bij de delegatie uit Wageningen heerste er echter verdeeldheid en slechts een nipte meerderheid stemde uiteindelijk tegen de benoeming van Johan Willem Friso. Vanaf dat moment was de relatie tussen Arnhem en de kleinere steden bekoeld, aldus Haak.¹¹⁴ Ook een andere benoeming leidde tot frictie. Burgemeester Swaen wordt door Arnhem voorgedragen als raadsheer in het Hof maar de vier steden stemmen tegen dit voorstel. De hoofdstad zendt hierop een commissie naar de kleine steden om ze te ervan te overtuigen toch met de benoeming van Swaen in te stemmen. De eerste stad die ze aandoen is Wageningen. Haak en Wertheim-Gijse Weenink schrijven dat de meerderheid van de gemeenslieden en een deel van de raad ‘op de hand van Arnhem was’, maar dat de meerderheid van de Wageningse vertegenwoordiging – dezelfde personen die eerder vóór de benoeming van Johan Willem Friso als lid van de Raad van State stemden – tegen het voorstel van Arnhem in gaat. Naar aanleiding van deze verdeeldheid werd op 10 oktober het hele gemeensliedencollege van Wageningen door hen op straat gezet.¹¹⁵ Een van de gemeenslieden werd naar Arnhem gestuurd om hulp, en omdat er recent verdrag was gesloten waarin stond dat de Veluwe steden elkaar indien nodig militaire hulp verleenden greep de hoofdstad in. De radicale Plooiers trokken met hun vrijwillige compagnieën naar Wageningen, waar ze de vier raadsleden die het college hadden afgezet, gevangennamen.¹¹⁶ Haak maakt nog melding van een vijfde persoon die in hechtenis werd genomen, te weten de eerder afgezette burgemeester en Oude Plooiër Reynier van Schuylenborgh. Twee van de vijf werden tijdens deze actie aan het gezicht verwond. Ook bedreef men [...], in de stad aangekomen, wat baldadigheden (...) maar de verhalen omtrent het gedrag der vrijwilligers zijn later sterk overdreven,’ aldus Haak.¹¹⁷ Uiteindelijk werden de vijf heren op 19 oktober, op last van de landdag, vrijgelaten en werd Wageningen door de laatste vrijwilligers weer verlaten. De landdag besliste ook dat er 125 soldaten uit Nijmegen naar Wageningen en andere steden (Tiel, Bommel, Elburg en Hattem) gestuurd moesten worden om de rust te bewaren. Nijmegen was het hier niet mee eens en ging in protest, evenals Arnhem en Wageningen; ze wensten geen bemoeienis van andere colleges. De landdag zette echter door en stuurde de soldaten toch naar Arnhem en Nijmegen. In november werden zelfs de vrijwillige compagnieën door hen opgeheven.¹¹⁸ Nijmegen wilde niet meer meewerken aan verdere overleggen waarop de landdag naar Tiel werd verplaatst. De spanningen tussen Nijmegen en de landdag liepen verder op en de

---

¹¹⁴ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 160.

¹¹⁵ Ibidem, 160-161.

¹¹⁶ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 62.

¹¹⁷ Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 162.

¹¹⁸ Ibidem, 163-165.

laatstgenoemde besloot een afvaardiging naar Den Haag te sturen om de Staten-Generaal te bewerken. Dat lukte, volgens Haak:

De Staten-Generaal garandeerden afschaffing der vrijwilligers, herstel van der te Wageningen afgezette regeringspersonen, (...) handhaving der benoemingen door den Landdag in plaats van die van den Veluwsche Kwartierdag van 4 October en beloofden een regiment tot uitvoering dezer eischen over Arnhem en Nymegen te zullen verdeelen. Op het bericht hiervan besloot Arnhem al vast de vrijwillige compagnieën af te danken (...). Daarmede was de eerste stap tot verzoening gedaan en weldra geschiedde te Arnhem alles naar den wensch van Lannddag en Staten-Generaal.¹¹⁹

Ook Wertheim-Gijse Weenink concludeert dat ‘de reactie heeft gezegevierd.’¹²⁰

De zeven radicale Plooiers werden afgezet en kregen op 15 februari 1708 zware straffen opgelegd: zo werd Bouwensch ter dood veroordeeld en zijn handlangers Derk Reinier Van Bassenn levenslang verbannen. Zij verdedigden zichzelf in het lange pamflet *Wettige verdediging*: volgens hen was de hele Arnhemse magistraat verantwoordelijk geweest voor de ‘Wageningse expeditie’. De gematigde Plooiers ontkenden dit echter. Van Wissing schrijft dat *Wettige verdediging* verboden werd door de Staten-Generaal en dat Bouwensch en Van Bassenn geen openbare verdediging kregen.¹²¹ Haak voegt eraan toe dat ‘hun toch niet veel anders kon verweten worden dan dat zij consequent de beginselen der Nieuwe Plooi hadden gehandhaafd.’¹²² Vanaf 1708 werd de magistraat in plaats van jaarlijks, iedere drie jaar gekozen. In 1711 wordt er door de verbannen Nieuwe Plooiers nog eenmaal een poging gedaan om ‘zich weer invloed te verschaffen’. Dit loopt echter op niets uit. In oktober 1717 bepaalden de Staten-Generaal dat magistraten weer voor hun leven worden benoemd. “(...) In de steden, waar vroeger het krachtigst was geijverd voor de rechten der Gemeente, van gilden en schutterijen, te Arnhem en Nymegen, was men volkomen met deze laatste en grootste beperking der volksrechten tevreden.”¹²³

§ 3.3 Deelconclusie

S.P. Haak trekt de volgende conclusie:

---

¹¹⁹ Ibidem, 165-166.

¹²⁰ Wertheim-Gijse Weenink, *Democratische bewegingen Gelderland*, 77.

¹²¹ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 62.

¹²² Haak, ‘De Plooiërijen in het Kwartier van Veluwe’, 170.

¹²³ Ibidem, 172-173.

Het uitgangspunt der handelingen van de Nieuwe Plooi staat thans wel vast; het is nu de vraag, welke gedachten haar nog meer beziel hebben. Uit den aard der zaak was de beweging vooreerst anti-stadhouderlijk (...) Maar er waren belangrijker drijfveren, vooreerst die van het eigenbelang. In den beginne scheen het, dat men nu eens alle nadeelen van eene regentenheerschappij zou op zijde zetten, maar vooral in de latere jaren bleek duidelijk, dat de Nieuwe Heeren zich rustig konden neerleggen bij het toenemen van hunne macht en voorrechten (...) Toch is ook gedurende de geheele 18de eeuw één gevolg der Plooierij-beweging niet op zijde geschoven, namelijk het toezicht, dat de colleges van Gemeenslieden op verschillende takken van bestuur hadden verworven, met name op zaken van financiën, politie en justitie (...) Hiermede was althans gewaarborgd, dat in sommige zaken contrôle kon worden uitgeoefend door een breederen kring van burgers dan dien der magistraatsleden. Want wel werden in de Gemeente ook personen uit den regentenkring gekozen, maar de gilden en andere kringen uit de burgerij waren er tevens in vertegenwoordigd.¹²⁴

Hij vervolgt echter dat de ‘men niet moet menen, dat [...] de beweging beschouwd kan worden als een der eerste bakens, die den weg aanduiden van de steeds aangroeiende strooming naar volkssoevereiniteit.’¹²⁵ P. van Wissing trekt een nogal algemene conclusie, al kent hij de Plooierijen in een bepaald opzicht wel ‘democratische tendensen’ toe:

De Plooibeweging is achteraf gezien een verbazingwekkend experiment geweest, waarmee latere geschiedschrijvers niet goed raad wisten (...) Wat al te snel werd een eeuw later, geheel in de tijdgeest van de jaren zeventig van de twintigste eeuw, geconcludeerd dat de Nieuwe Plooi door gebrek aan ‘geprononceerde ideologie’ ten onder was gegaan, zoals driekwart jaar later een kleinzoon van de erudiete Van Bassenn (Joan Derk van der Capellen van den Poll) die wel zou ontwikkelen (...) In de jaren 1703-1707 wilde de beweging ook beperkte, lokale problemen aanpakken, zoals de belastingheffing op de Veluwe, waardoor de ergste uitwassen dáár aan banden werden gelegd. Onmiskenbaar verzetten gilden en gemeenslieden zich ook tegen de families die de dienst in de magistraat wilden uitmaken om hun colleges voortaan buiten spel te zetten. In die zin kan men de beweging democratische tendensen toekennen, voor zover die politiek achterstallig onderhoud wilden wegwerken.¹²⁶

Nu ik ook de onrusten in het kwartier van Veluwe heb beschreven en geanalyseerd, kan ik een vergelijking trekken met die in Nijmegen. In het volgende hoofdstuk staat mijn conclusie.

---

¹²⁴ Ibidem, 76-77.

¹²⁵ Ibidem, 78.

¹²⁶ Van Wissing, ‘Stad op drift’, 63-64.

Conclusie

In de voorgaande hoofdstukken heb ik de constellatie in Gelderland in 1702 beschreven en de oproeren in de kwartieren Nijmegen en Veluwe (Arnhem) met behulp van verschillende studies geanalyseerd. Met betrekking tot de Plooierijen in Nijmegen heb ik een studie uit 1874 van de heer Brants en een meer recente studie uit 2008 van de heer Geurts vergeleken. Wat opvalt is dat ondanks het verschil in tijd(geest), beide heren nagenoeg dezelfde conclusie trekken. Brants is heel stellig in zijn oordeel: hij noemt de Plooierijen in Nijmegen een ‘avontuurlijk streven van gelukszoekers’ van zowel afgezette regenten als gilden en burgerij. De onlusten kwamen volgens hem slechts voort uit een hunkering naar macht. Geurts is iets minder rigide: hij stelt dat de Nieuwe Plooiers geen nieuw stadsbestuur voor ogen hadden maar een bestuur volgens ‘oude tradities’, zodat de burgerij weer net zo veel invloed had op het stadsbestuur en de financiën als tijdens de Middeleeuwen. Er waren volgens hem ‘geen aanwijzingen bestaan dat de Nieuwe Plooi “democratische” denkbeelden uitdroeg, zoals die op het einde van de achttiende eeuw zouden worden gebruikt.’ De door het marxisme beïnvloede mevrouw Wertheim-Gijse Weenink oordeelt daarentegen dat de Plooierijen wel degelijk een democratisch karakter hadden. Ik vind haar argumenten daartoe niet erg sterk: zo noemt zij het feit dat afgezette regentengeslachten van de oproeren geprofiteerd hebben ‘van ondergeschikt belang’ omdat de regenten die door Willem III uit hun ambt waren gezet, tijdens de oproeren bijna allemaal overleden of te oud waren. Ook al zou dit waar zijn, dan hadden deze regenten wel familieleden die het stokje wilden overnemen. Verder vind ik het feit dat twee historici uit verschillende tijdvakken min of meer dezelfde conclusie trekken, bijdragen een de betrouwbaarheid van hun argumentatie. Ik stel dus vast dat de intern aristocratische strijd tijdens de Plooierijen in Nijmegen voorop stond.

Vervolgens heb ik ook de strijd tussen de Oude en de Nieuwe Plooi in Arnhem onderzocht, wederom door het vergelijken van twee studies; ditmaal uit 1908 en 2009. De auteur van de oude studie, de heer Haak, is tweeledig in zijn conclusie. Hij betoogt dat de Nieuwe Plooi net als in Nijmegen streed voor oude privileges, namelijk invloed op de keuze van de magistraat en op de financiën. De Arnhemse gemeenslieden konden zich echter niet zoals hun Nijmeegse broeders beroepen op de wet. Dit maakt hun gedachtegang volgens Haak echter niet minder zuiver. Toch moet hij toegeven eigenbelang langzaamaan de belangrijkste drijfveer werd voor de Nieuwe Plooiers: “In den beginne scheen het, dat men nu eens alle nadeelen van eene regenten-heerschappij zou op zijde zetten, maar vooral in de latere jaren bleek duidelijk, dat de Nieuwe Heeren zich rustig konden neerleggen bij het toenemen van

hunne macht en voorrechten.” Van Wissing houdt zich op de vlakte, al stelt hij voorzichtig vast ‘dat aan de beweging democratische tendensen toegekend kunnen worden, voor zover die politiek achterstallig onderhoud wilden wegwerken.’ Ook bij deze vergelijking heb ik de opinie van mevrouw Wertheim-Gijse Weenink betrokken, maar haar bijdrage is weinig verrassend: het ontbreken van een juridisch kader bij het teruggrijpen van de Nieuw Plooi op oude privileges noemt ze ‘in een revolutionaire situatie irrelevant’. Ik vind het in het geval van Arnhem moeilijk te beoordelen of de intern aristocratische of de aristocratische en democratische strijd in verhouding voorop stond, omdat de auteurs wiens werken ik heb bestudeerd niet bepaald stellig zijn. De Plooibeweging bestond in Arnhem uit twee groepen: de radicale Nieuwe Plooiers en de gematigde Stulpplooiers. Anders dan in Nijmegen heeft Arnhem met een tussenregering geregeerd en stond het platteland bijna geheel onder invloed van de stadhoudergezinde ridderschap, waardoor de Plooiërijen op de Veluwe volgens Haak ‘het bijzondere karakter kregen van een strijd tegen de Ridderschap’. Het lijkt erop dat de ambtsjonkers de boeren te veel belasting lieten betalen, wat de aversie van de boeren jegens de Oude Plooi begrijpelijk maakt. Met de hulp van de Nieuwe Plooi probeerden ze zich uit de greep van de ridders te bevrijden. Uiteindelijk is de interne verdeling binnen de Nieuwe Plooi de beweging fataal geworden. Ik concludeer daarom dat de Plooiërijen in Arnhem in beginsel een aristocratische en democratische strijd was, die door interne strubbelingen langzamerhand het karakter van een intern aristocratische strijd heeft gekregen.

Literatuurlijst

Brants, A., *Bijdrage tot de geschiedenis der Geldersche plooierijen* (Leiden 1874).

Dekker, R.M., *Holland in beroering, oproeren in de 17^e en 18^e eeuw* (Baarn 1982).

Gabriëls, A.C.J.M., *De heren als dienaren en de dienaar als heer. Het stadhoudelijk stelsel in de tweede helft van de achttiende eeuw* (Den Haag 1990).

Geurts, J.H.J., “Een geweldige opschudding.” De Plooierijen te Nijmegen (1702-1705): revolutie of restauratie?, in: *Jaarboek Numaga 45* (2008) 33-51.

Haak, S.P., ‘De plooiërijen, in het bijzonder in het kwartier van Veluwe’, in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre 11* (1908) 69-208.

Wissing, P.W. van, ‘Stad op drift: politiek tussen 1700 en 1815’, in: Keverling Buisman, F. e.a., *Geschiedenis van Arnhem. Deel II: Arnhem van 1700 tot 1900* (Utrecht 2009).

Roorda, D.J., *Partij en factie. De oproeren van 1672 in de steden van Holland en Zeeland, een krachtmeting tussen partijen en facties* (Groningen 1961).

Wertheim-Gijse Weenink, A.H., *Democratische bewegingen in Gelderland, 1672-1795* (Amsterdam 1973).